

Om vattenförsörjningsprojekt i u-land — Exemplet Tanzania

Av Per Brandström

Per Brandström er sosialantropolog, Universitetet i Uppsala.

*Inlegg på seminar i Norsk Vannforening
22. januar 1986.*

INLEDNING

I allt projektgenomförande är det det oförutsedda som vållar problem. Den kikare vi har för att se in i framtiden kallas planering. Vi planerar, dvs vi kartlägger så utförligt som möjligt det land som skall genomkorsas för att i möjligaste mån undvika det oförutseddas negativa konsekvenser. Ju okändare terrängen är som skall genomkorsas, desto svårare är kartläggningsarbetet, men i takt med ökade kunskaper blir kartorna bättre och bättre. Fortfarande är det ändå om framtiden kartorna handlar, det ännu osedda. Följaktligen kan kartorna aldrig, hur utförliga de än är, bli fullt tillförlitliga. Detta är något vi måste finna oss i, en förhoppningsvis minskande men aldrig helt försvinnande grad av ofullkomlighet.

När skandinaviska insatser på 1960-talet genom de framväxande bilaterala programmen började få en större omfattning, var kunskapen om biståndsarbete tämligen begränsad i våra länder. Även om kyrkor och olika frivilliga organisationer redan hade lång erfarenhet av olika typer av insatser i u-land var projektbistånd, i alla fall för de statliga organisationerna, ett nytt och jungfruligt område. I dag är läget helt annorlunda. Skalan på engagemanget har ökat och den samlade fonden av erfaren-

het och systematiserad kunskap är stor och växande. Frågan är bara vad vi har lärt av erfarenheten?

Jag vill lägga tonvikten vid «gräsrotsperspektivet», ett perspektiv medifrån. När allt kommer till allt är det här, i landsbyn, vi förväntar oss att biståndsarbetet skall ge resultat. Andra förhållanden och perspektiv har sin giltighet och betydelse, men avgörande för om en insats skall få mer än enbart tillfälliga effekter är hur den svarar mot lokalsamhällets behov, förutsättningar och förmåga att ta upp och tillgodogöra sig olika slag av innovationer och förändringar.

Något av detta perspektiv har under senare år i begreppet «folkligt deltagande» fått en mer framträdande plats inom vattenbiståndet än vad som tidigare var fallet (Brandström & Shirima 1984). Vattenbiståndet under 1960- och 1970-talet hade en uttalad teknisk inriktning. Problemen skulle lösas på teknisk/administrativ väg. Mottagaren/användaren fick ingen eller liten plats i kalkylen. I slutet av 70-talet skedde en svängning. Många projekt hade misslyckats. De tekniska lösningar som valts visade sig dåligt anpassade till mottagarländernas ekonomi och organisatoriska förutstättningar. För stor emfas hade lagts vid de «hårda» aspekterna och för lite vid de «mjuka» och den sista, men kanske viktigaste länken i kedjan, användaren, hade helt glömts bort. Det var nu man

började tala om anpassad teknologi och folkligt deltagande. Denna trendförskjutning börjar idag bära frukt. Dessa aspekter finns numera, om också i varierande utsträckning, med i de aktuella vattenprogram som finansieras av de nordiska biståndsorganisationerna.

KATALYSATORISKA INSATSER

Varje biståndsorganisation har sina normer och sin metod för projekt-evaluering och redovisning av måluppfyllelse till ansvariga myndigheter, i givar- och mottagarland. Oberoende av rutinernas utformning och varierande emfas på olika detaljfrågor i insatsbedömningen råder som regel mellan de olika organisationerna en uttalad värdegemenskap om biståndets egentliga mål, nämligen hjälp till självhjälp. Dvs insatsen skall främja en egenutveckling som gradvis skall göra biståndet överflödigt. Den skall med andra ord vara katalysatorisk, möta en strävan, en tendens som redan finns hos målgruppen och därigenom få en lokal förankring. Med de strubbiga mätinstrument vi har är det emellertid utomordentligt svårt att göra en bedömning om en insats kommer att vara katalysatorisk eller inte.

För att närmare illustrera denna fråga väljer jag två exempel på insatser från Sukumaland söder om Victoriasjön i Tanzania. Här har vi historiens facit till hands. Området har varit föremål för utpräparade utvecklingsansträngningar sedan kolonial tid och framåt. Det ena exemplet kan betecknas som en lyckad insats och det andra som en serie misslyckade insatser (Brandström 1986).

Det första exemplet rör tsetsebekämpning. Under början av 1900-talet var tsetseflugans spridning ett allvarligt problem i stora delar av dåvarande Tanga-

nyika. Tsetseflugan var på frammarsch och befolkningen var vikande. Bosättningar övergavs och vildmärken erövrade kulturlandskapet. Problemetets upprinnelse var att söka i en serie händelser i slutet av 1800-talet relaterade till den koloniala penetrationen av det östafrikanska inlandet.

I Sukumaland var situationen mycket kritisk. I de mest utsatta områdena avancerade tsetsebältet en till två kilometer per år. I de centrala delarna av Sukumaland fanns stora sammanhängande öppna områden. Här kunde befolkningen hålla stand mot förbuskning och tsetse och här fanns förutsättningar för ekonomisk återhämtning och befolkningstillväxt. Men i periferin var förhållandena mindre gynnsamma. När centrum återhämtat sig och började expandera var periferin fortfarande vikande. Detta medförde överbefolkning, överbetning och markförstöring. Dessa var också de symptom som främst kom att bekymra den koloniala administrationen och den direkta orsaken till sakernas tillstånd tyckte man sig se i den afrikanske bondens efterblivenhet och oförmåga att kontrollera sin egen miljö.

Från mitten av 1920-talet och en följd av år framåt arbetade entomologer i Sukumaland med tsetsebekämpning. Resultaten var strålande. Från 1925 till 1947 hade 9000 km² rensats från tsetse och förvandlats till nybyggarområden. John Ford har i ett klassiskt arbete, *Trypanosomiasis in African Ecology* (1971), granskat dessa förhållanden. Själv entomolog kommer han emellertid fram till att de planerade insatsernas direkt betydelse faktiskt var tämligen begränsade. Endast 2000 km² av de öppnade områdena kunde tillskrivas de planerade insatserna. 7000 km² hade öppnats upp av sukumabönderna själva som en indirekt följd av insatserna. Med sin traditionella metod att röja mark och med

hjälp av gräsbränder och boskapsbetning befästa sina landvinningar hade de också successivt trängt undan tsetseflugan. Vad som kan hävdas är att den organiserade insatsen fick en katalysatorisk effekt, att den utlöste en kraft som redan fanns inneboende i lokalsamhället. Här kan man tala om en lyckad insats, lyckad därför att den råkade sammanfalla med en tendens, en möjlighet som redan fanns i lokalsamhället.

Som exempel på en misslyckad insats tar jag de olika försöken till reduktion av boskapsbeståndet, «destocking», i samma område. Den bakomliggande ideologin har varit densamma som i det förra fallet. Missförhållandena har setts och fortsatt att ses som ett resultat av boskapsskötarens brist på förnuft och insikt. Men om insatserna i det förra fallet mötte ett folkligt gensvar så har de i det senare fallet mött ett folkligt motstånd, trots att problemets symptom varit desamma: överutnyttjande av marken, jordförstöring och erosion. Åtgärderna har varit mångahanda: boskapsbeskattning och direkta tvångsåtgärder för att bringa ner boskapsantalet till försök att stimulera en boskapsskötsel mer inriktad på kvalitet än kvantitet. En riklig dokumentation från 1920-talet och fram till modern tid visar på gedigna förundersökningar, utförlig planering och genomtänkt organisation. Måluppfyllelsen har emellertid varit låg. Än idag beraktas just denna fråga som ett mycket stort problem av utvecklingsplanerare och markvårdsexperter. Det som betraktas som förnuftigt av planerarna har fortsatt att vara oförnuftigt i lokalbefolkningens ögon.

Vad dessa exempel illustrerar är frågan om insatserna och deras relation till lokalsamhället. Möter insatsen en strävan, en tendens som redan finns i lokalsamhället eller saknar insatsen lokal förankring? Ur ett perspektiv uppifrån kan själva sakfrå-

gan vara enkel, exempelvis: jordförstöring eller vattenbrist — det onda måste åtgärdas. Om nödvändigheten i detta torde alla parter vara överens. Men hur åtgärderna tolkas och tas upp i lokalsamhället blir avgörande för om en egenutveckling skall komma till stånd.

VATTEN TILL LANDSBYN

I det föregående har jag fokuserat intresset på vad jag ser som en grundläggande och övergripande fråga, nämligen utvecklingsinsatsens betydelse i lokalsamhället i det långa perspektivet. Från detta vill jag gå till problemställningar som mer konkret anknyter till frågan om vattenutbyggnad i u-land. Jag dröjer mig kvar i Tanzania och tar mina exempel från detta land.

Det nationella vattenprogrammet

Tanzania var ett av de första u-länder som formulerade ett eget program för att förse landsbygden med rent hushållsvatten. Den officiella politiken formulerades i slutet av 1960-talet och skrevs in i den andra femårsplanen, 1969—1974 (Tanzania 1969). I denna läggs målsättningen fast att hela landsbygdsbefolkningen inom 40 år skulle ha tillgång till rent dricksvatten. Satsningen på utbyggnad av vattenförsörjningen motiveras av ekonomiska och sociala skäl. Kvinnorna skulle slippa bära vatten från avlägsna vattenhål och i stället kunna använda sin tid mera produktivt. Hälsotillståndet skulle förbättras genom tillgången på rent vatten och arbetsinsatsen i jordbruket därmed öka. Kort sagt, att bygga ut vattenanläggningarna skulle göra livet på landsbygden lättare och stimulera till ökad produktion. Det fastslogs också att tillgången till rent dricksvatten är en grundläggande mänsklig

rättighet. Medborgarna skulle inte behöva betala för att få rent vatten.

1971 höjdes ambitionsnivån. Nu deklarerade det styrande partiet, TANU, att målet för landsbygdens vattenprogram skulle vara att förse innevånarna med rent dricksvatten inom 400 meters gångavstånd senast 1991 (jfr Balailé 1983).

För att förverkliga denna målsättning krävdes ett kraftigt ökat bistånd till vatten-sektorn. Från 1965 hade Sverige varit den huvudsakliga biståndsgivaren. Det internationella stödet breddades nu avsevärt. I programmet för att framställa regionala vattengeneralplaner (Regional Water Master Plans), som initierades 1971, har 8 bilaterala biståndsgivare varit involverade samt Världsbanken (Schönborg 1980). I dag kommer merparten av biståndet till vatten-sektorn från de nordiska länderna, vilka samtliga bidrar substantiellt till den regionala vattenutbyggnaden.

När landet fick sin nationella självständighet beräknades 5% av landsbygds-befolkningen ha tillgång till rent dricksvatten (Ståhl 1980). I dag är den officiella siffran 40%. Siffran bygger på det optimistiska antagandet att befintliga anläggningar fungerar. Problem med drift och underhåll, oregelbunden bränsletill-försel, brist på reservdelar m.m. gör emellertid att andelen av befolkningen som har en regelbunden vattenförsörjning är avsevärt mindre än vad den officiella statistiken säger.

Samtliga vattengeneralplaner (till dags dato har 17 regionala planer färdigställts) har utarbetats med den nationella målsättningen för 1991 som förutsättning. Det har emellertid stått mer och mer klart att denna ambitiösa målsättning är oralistisk och måste revideras. Diskrepansen mellan det nationella vattenprogrammets officiella mål och de resurser som ställts till pro-

grammets förfogande är alltför stor. Även om målsättningen inte officiellt avskrivits arbetar man i dag i de olika regionerna med reviderade program.

Många problem har uppstått kring vattenprogrammets genomförande och de har ingående diskuterats av tanzanianska myndigheter och inblandade biståndsmyndigheter. Ett övergripande problem som nämnts är landets prekära ekonomiska och statsfinansiella läge. Men detta är inget speciellt för ett fattigt u-land under rådande nationell ekonomisk kris utan hör snarare till förutsättningarnas allmänna ramverk. Raden av mer specifika orsaker som uppmärksammats är lång, till exempel: otillfredsställande nationell och regional samordning, ineffektiv administration, brist på personal, brist på transportmedel, en i förhållande till utbyggnadstakten kraftigt eftersatt driftsbudget som försvårat drift och underhåll, olämpligt teknikval och avsaknaden av ett genuint folkligt deltagande. Inom ramen för socio-kulturella och ekonomiska förhållanden, hälsa och teknikval samt administrativa förhållanden vill jag i det följande diskutera frågan om vatten till landsbyn.

Sociokulturella förhållanden

Utan vatten inget liv. Även i den mest avlägsna, traditionella landsby finns redan ett vattenförsörjningssystem av något slag med sina normer, regler, organisation och teknik, ett system som fungerat under lång tid och som alla i lokalsamhället känner till och är förtrogna med. Regler finns för vad vattnet skall användas till, vem som får utnyttja det, vem som skall hämta och bära vatten (ofta kvinnor och barn) och vem som svarar för underhåll av vattentäckterna. Tekniken, även om den är enkel, finns också där. Grunda öppna

brunnar och öppna vattenhål grävs och med vanliga enkla hackor går man samman och bygger mindre dammar. Man har uppfattningar om var det är troligt att finna vatten, hur man lämpligast gräver och hur man underhåller sina vattentäckter. Det finns väletablerade vattenanvändningsmönster, kategorisering av olika slag av vatten och preferenser — ofta relaterade till smak, lukt och färg — för vad vattnet skall användas till. Det kan vara långt till vatten och det kan vara ont om vatten men att människorna finns där dom finns är inte slumpmässigt. Det beror på att man träffat ett val, gjort överväganden mellan livsnödvändigheter som åkermark, beten och vatten.

Jag tar som illustrerande exempel landsbyn Mwamloli i norra delen av Tabora-regionen där jag gjorde en bystudie 1970 som jag sedan följt upp med ett antal återbesök.

1970 var det en nybyggarbosättning på knappt hundralet hushåll. Vattentillgången var ett stort problem i området men marken var bördig och beten för boskapen goda. Detta senare var det som lockade nybyggare att slå sig ner. 1970 var bosättningen 10 år gammal. Byborna hade gjort stora ansträngningar för att få vatten. Många vattenhål hade grävts i grannskapet samt ett antal mindre dammar, men ingen av vattentäckterna inom byområdet höll vatten över torrtiden. Gradvis allteftersom torrtiden framskred fick man söka sig längre och längre bort för att hämta vatten. Under den torraste delen av året var det 15 km till närmaste vattentäckt. Alldeles självklart upplevdes vattenbristen som ett mycket stort problem. Boskapen kunde vattnas enbart varannan dag och hämtningen av det nödvändiga dricksvattnet var mödosam och tidskrävande. Trots detta problem fortsatte nybyggare att slå sig ned

i byn. Här kunde man få ett överskott av mat och det lönade sig att odla. Under det att genomsnittsarealen odlad mark per familj i kringliggande gamla bosättningsområden var mindre än 2 hektar var den i nybyggarområdet 5 hektar. Att så mycket arbete kunde läggas ner i jordbruket trots vattenproblemet beror på jordbrukets säsongartade karaktär. Under jordbrukssäsongen regnade det. Då fanns vatten inom bekvämt gångavstånd och grönt bete i grannskapet närhet. Under torrtiden då vatten och beten fick sökas längre och längre bort från byn var arbetsinsatsen i jordbruket liten eller ingen alls och tid kunde sättas på vattenhämtning och vallning av boskap. Byborna såg och upplevde problemet, men man hade träffat ett val mellan tillgången på lättillgängligt vatten och mark som kunde ge mat och goda beten. Ifråga om önskvärda förändringar hade vattenfrågan högsta prioritet.

Över året förändrade sig vattenanvändningsmönstret i förhållande till säsongvariationerna. I princip skilde byborna mellan dricksvatten, batvatten och vatten till boskap. Men nöden har ingen lag. Under den torraste delen av året fick den avlägsna permanenta vattentäckten fylla alla behov. Också arbetsfördelningen mellan könen ifråga om vattenhämtning bröts. Under den svåraste delen av året blev vattenhämtning en manssyssla i stället för en kvinnosyssla, som det vanligtvis är, även om männen inte bar vatten på huvudet som kvinnorna brukar utan använde sig av åsnor och cyklar som transportmedel.

Byborna vände sig till distriktsadministrationen med upprepade petitioner om hjälp med vattenutbyggnaden men landsbyn låg avlägset och svårtillgängligt till så människorna fick fortsätta att lita till sig själva.

1984 fanns 260 familjer i denna landsby. Man hade nu lyckats gräva tre dammar inom byområdet som vanligtvis höll vatten året runt, men tillgång till rent dricksvatten hade man fortfarande inte. Man hade också gått samman, sålt boskap och samlat en avsevärd summa pengar för att inför myndigheterna visa initiativ och ett statligt projekt, en större dammbyggnad, hade påbörjats i byn.

Det exempel jag gett är i flera viktiga avseende representativt för situationen i landsbyarna. Först att det alltid finns något slag av lokalt vattenförsörjningssystem. Det bör hållas i minnet att ett utvecklingsprojekt aldrig hamnar i ett vakuum. Det är alltid en fråga om en konfrontation mellan två olika system, dels det system som landsbyn representerar och dels det som utvecklingsprojektet representerar. Detta kan förefalla vara en självklar sanning men beaktas ändå sällan vid projektgenomföranden. Även en enkel teknik som grävda brunnar med handpump är en radikal innovation. För det andra att människorna i landsbyarna hela tiden arbetar med sin situation, har olika «projekt», organiserar sig och samverkar. «Folkligt deltagande» på lokalplanet är ingen nymodighet utan en uråldrig tradition. Vad frågan gäller är hur denna möjlighet skall knytas an till nya sammanhang och där bli en fungerande kraft. För det tredje att etablerade vanor är föränderliga. I fallet Mwamloli ser vi hur nöden får en kvinnosyssla att bli en mannsyssla. Frågan om kvinnan i vattenförsörjningen är brännande central. Vanligtvis svarar kvinnan för all vattenhämtning och också för vattenanvändning i hushållet som i samband med matlagning, tvätt och rengöring. Mannen kan sägas vara teknikern och ingenjören. Kvinnan är både transportsmedel och organisatör av transporten, hon är vattenexperten och

den som svarar för utbildningen. Det är hon som lär barnen vad vatten är, vad det skall användas till och hur det används, något som har avgörande betydelse för frågan om vatten och hälsa. När barnet börjar skolan och kommer under det moderna samhällets påverkan har barnet redan fått sin «grundutbildning» ifråga om tankemönster och värderingar. I alla integrerade vattenprojekt och program måste kvinnan vara en nyckelperson. Tradition och sedvana kan vara svår att förändra. Det krävs utbildning, motivation och demonstration som visar att ändrade vanor kan ge något igen. Särskilt svåra att förändra är ofta förhållanden som rör arbetsdelning mellan könen. Här utmanas männens makt och privilegier. Men i fallet Mwamloli ser vi hur lokala förhållanden får en kvinnosyssla att bli en mannsyssla. Männen tar visserligen tekniken till hjälp men det hade också skapats en ny attityd i byn: Den man som lät sin kvinna bära vatten gjordes till åtlöje.

Ekonomiska förhållanden, hälsa och teknik

De ekonomiska förhållandena på den tanzanianska landsbygden, och detta gäller många av de fattiga u-länderna, är sådana att människorna egentligen inte har råd med några förändringar som kostar pengar om de inte samtidigt kan höja sina inkomster. Som tidigare nämnts var tanken att vatten skulle vara en fri rättighet, men det ansträngda ekonomiska läget har tvingat fram en diskussion om alternativa finansieringar av vattenprogrammet. I debatten om folkligt deltagande har synpunkter framförts om att användarna bör bidra till drifts- och underhållskostnaderna. Diskussioner har förts om möjlig bidragsnivå och olika förslag har lagts

fram. Kvar står emellertid det faktum att ett dricksvattenprojekt i en landsby inte omedelbart höjer de berörda människornas inkomst. Vattenprogrammet har också hittills varit fokuserat på just dricksvatten och inte vatten till produktiva ändamål. Ett antal projekt pågår för närvarande där olika nivåer bestämts för finansiellt bidrag från landsbyn. Det är emellertid ännu för tidigt för att dra bestämda slutsatser och avgöra vad som utgör en möjlig nivå.

Man kan visserligen säga att en förbättrad dricksvattenförsörjning är betydelsefull för att öka produktionen på landsbygden. Vatten på närmare håll sparar in mycket tid. Men det kan inte förutsättas att den insparade tiden omedelbart omsätts i produktivt arbete. Förutsättningar måste finnas för alternativa ekonomiska aktiviteter och vidare är frågan hur man allokerar sin tid inte bara ekonomiskt utan också socialt och kulturellt bestämd. Och frågan om effekterna av en förbättrad vattenförsörjning på hälsotillstånden är synnerligen komplex. De studier som gjorts av vattenprogrammet i Tanzania och också i andra länder visar inte på några entydiga resultat. Projektet måste fungera och vattenposterna eller brunnarna måste vara tillgängliga. Driftsstopp och otillräckligt utbyggt distributionssystem gör att kvinnorna ändå kommer att hämta vatten i sina gamla vattenhål där infektionsrisken är hög. Och även om projektet fungerar oavbrutet är frekvensen av vattenrelaterade sjukdomar ofta hög. Det räcker inte med rent vatten. De hygieniska och sanitära förhållandena måste också förbättras. Med andra ord, enbart en tillförlitlig vattenförsörjning är inte nog. Det krävs integrerade insatser.

Bidragsgivarnas generella policy inom vattensektorn har varit att ge anslag till

investeringar och utbyggnad medan mottagarlandet svarar för driftskostnaderna. Här har stora diskrepanser uppstått i det att teknikval och utbyggnadstakt inte motsvarat mottagarlandets organisatoriska och finansiella kapacitet med avseende på drift och underhåll. I vattenprogrammet var den generella lösningen att borra djupa brunnar och pumpa upp vattnet med dieselmotorer. Denna lösning har visat sig för dyr för landet. Komlicerade tekniska lösningar befrämjar inte heller det folkliga deltagandet. Ifråga om teknikval har det skett ett omtänkande (IDWSSD 1982). Idag förordas brunnar med handpumpar och självtrycksanläggningar. Fortfarande krävs det kraftiga satsningar på drift och underhåll.

Administrativa förhållanden

U-länderna anklagas ofta för att ha en omständlig och ineffektiv administration. Historiskt är detta inte förvånande. Kolonialmakten hade sällan bemödat sig om att utbilda tillräckligt många tjänstemän för att ta över den administration de själva byggt upp. Och efter självständigheten har reformgivern ofta varit så stor att inget system riktigt hunnit bli etablerat förrän det reformerats eller bytts ut. Reformerna har blivit täckmantel för andra mer djupliggande problem i samhället.

Tanzania är ett exempel på detta mönster. Sedan självständigheten 1961 har den statliga förvaltningen karaktäriserats av upprepad omorganisering. Reformerna har följt tätt på varandra, slag i slag. På principplanet har de flesta reformerna varit välgrundade men samtidigt har det inneburit en stor påfrestning på den tanzaniska förvaltningen. På det formella planet har man lyckats väl i det organisatoriska reformarbetet. Få u-länder är i detta avseende så välorganiserade. Från nation,

region, distrikt, division, ward till landsbyn löper de organisatoriska trådarna. Även i den mest avlägsna landsby finns byordförande, sekreterare och ett antal utvecklingskommittéer. Men i en situation med knappa ekonomiska, finansiella och personella resurser har reformivern fått som bieffekt problem i fråga om administrativa rutiner, ryckighet i planeringen, komplicerad och diffus beslutsgång och ibland en viss tendens hos tjänstemännen att sky det långsiktiga arbetet. Vatten-sektorn är inget undantag i detta fall. En projektansökan från en landsby har en mycket lång och krånglig väg att vandra upp och ned genom ett stort antal statliga instanser innan det kan förverkligas.

Frivilliga organisationer har möjlighet att bedriva ett mer informellt projektarbete men i mellanstatligt bistånd kan inte den statliga administrationen kringgås. De projekt som finansieras av olika biståndsgivare är emellertid i varierande grad integrerade i den officiella strukturen. För den kortsiktiga effektiviteten kan det kanske vara lockande att söka sig genvägar. I det långa perspektivet däremot måste det vara i biståndets intresse att inte markera privilegierade nicher utan att sträva efter att förstärka mottagarlandets kapacitet på alla de olika nivåerna.

SAMMANFATTANDE PUNKTER OCH AVSLUTANDE ANMÄRKNINGAR

a. Ett projekt bör värderas utifrån målsättningen att det får en lokal förankring, integreras i samhället och skapar en egenutveckling. Denna målsättning implicerar att landsbygdsprojekt måste «växa fram». Ofta i landsbygdsutveckling är det de små innovationerna med stor spridning som får de största utvecklingseffekterna. Biståndsorganisationernas omsättningsmål och ad-

ministrativa rutiner jävar ofta detta an-greppssätt. b. Det är nödvändigt med långsiktighet i projektarbetet. Att påbörja en verksamhet utan att fullfölja skapar enbart problem för mottagarlandet. I fråga om vattenutbyggnad implicerar långsiktighet emfas på drift och underhåll. c. Folkligt deltagande är också en fråga om långsiktighet och lokal förankring av projektarbetet. Folkligt deltagande förordas ofta av kostnadsbesparande skäl. Men att skapa folkligt deltagande kring något nytt är en tidskrävande process som t.o.m. kan hota produktionsmålen och fördyra projektet i det korta perspektivet. Det är nödvändigt att väga in processens betydelse i det långa perspektivet. d. Folkligt deltagande får aldrig begränsas till att bli manligt deltagande. Ett deltagande som inte involverar kvinnorna har föga utsikter att bli framgångsrikt. I fråga om utbildning är kvinnan kanske den viktigaste målgruppen, inte minst därför att det är hon som är barnets första lärare och den som grundlägger den kommande generationens attityder. e. Av det tidigare följer att tekniken måste vara anpassad. Men anpassad teknik behöver inte alltid vara enkel teknik. Snarare är det fråga om en i sammanhanget fungerande teknik. f. Integrerade vattenprojekt har kommit att betyda vatten, hälsa och sanitet. Men den ekonomiska situationen i landsbyarna gör att begreppet måste breddas till att också inkludera inkomstbefrämjande åtgärder.

Samspelet i projektarbetet mellan kulturella, sociala, ekonomiska, tekniska och administrativa förhållanden är komplicerat. Här möts många olika universa: a. biståndsgivaren med sin historia, sina traditioner och värderingar, b. mottagarlandet, dess nationella politiska, ekonomiska och administrativa verklighet och slutligen c. lokalsamhället, med dess egna

problem, prioriteringar och kulturella tradition. Vi får finna oss i att det är svårt att få dessa bitar att gå ihop. Det är en process som tar tid, en process av lärande.

Det finns inga genvägar till utveckling (jfr Hyden 1983), men behoven finns

och underutvecklingens problem är reella och pockar på lösningar. Tillgängliga kartor och riktningangivelser, om också otillfredsställande, måste användas och under tiden de används förbättras och göras mer och mer tillförlitliga.

REFERENSER

- Balaile, W. 1983. «Rural Water Development and Sanitation in Tanzania: The Rationale of Developing Regional Water Master Plans», *Water Master Planning in Developing Countries*, ed. T. Lium & E. Skofteland, Norwegian National Committee for Hydrology, Oslo.
- Brandström, P. & Shirima, D. 1984, «Community Participation and Water Master Planning in Tanzania: Concept and Implications», *Water for All, Coordination, Education, Participation*, ed. I. Falkenmark & J. Lundqvist, Tema 5 Report 9, University of Linköping, Department of Water in Environment and Society.
- Brandström, P. 1986, «Do we really learn from Experience? Reflections on Development Efforts in Sukumaland, Tanzania», *Land Management and Survival*, ed. A. Hjort, Scandinavian Institutet of African Studies.
- Ford, J. 1971, *The Role of Trypanosomiases in African Ecology*, Clarendon Press, Oxford.
- IDWSSD 1982, «International Drinking Water Supply and Sanitation Decade, 1981—1990, Sector Status Report», *Ministry of Water and Energy*, Dar es Salaam.
- Hyden, G. 1983, *No Shortcuts to Progress, African Development Management in Perspective*, Heinemann, London.
- Ståhl, M. 1980, *Tanzania — Landanalys*, SIDA, Stockholm.
- Tanzania 1969, *Tanzania Second Five-Year Plan for Economic and Social Development*, 1st July, 1969 — 30th June, 1974, Vol I, Government Printer, Dar es Salaam.
- Schönborg, R. 1980, «Water Master Planning Coordination Unit, A Report on the establishment of the Unit», WMPCU-01, *Ministry of Water and Energy*, Dar es Salaam.